

FENOMEN MRŽNJE I NEPRIJATELJSTVA (Prema enciklici »Centesimus annus«)

Mr. Mijo NIKIĆ

1. UVOD

Problem mržnje i neprijateljstva u Papinoj enciklici »Centesimus annus«,¹ bez sumnje, nije najglavnija tema koju bi Sveti Otac htio temeljito obraditi. Središnja tema tog dokumenta jest društvena prava i radničko pitanje u svjetlu katoličkoga društvenog nauka.

Pa ipak, fenomen mržnje i neprijateljstva, koji se izričito spominje u br. 27, prisutan je na izravan ili neizravan način na više stranica spomenute Papine enciklike i zato zaslužuje da se njime malo pozabavimo u ovome kratkom priopćenju cijenjenomu slušateljstvu.

Osim toga, vrijeme u kojem živimo u ovoj našoj domovini, zbog nametnutog nam rata, opterećeno je mržnjom i neprijateljstvom kao nikad u našoj dosadašnjoj povijesti, pa je i to dodatni razlog da se suočimo izblizega s fenomenom mržnje i neprijateljstva.

Osim što »mržnja škodi zdravlju«, kako je to uočio Descartes,² ona razara i dušu, ona zapravo »raščovječuje« čovjeka, koji je stvoren da ljubi. Isplati se dakle malo bolje upoznati tu stvarnost i njene štetne posljedice za pojedinca i čitavo društvo, iako treba imati na pameti ono što kaže mudri Propovjednik, naime da postoji vrijeme ljubljenja i vrijeme mržnje, ali svejedno »čovjek ne razumije ni ljubavi ni mržnje« (Prop 9,1).

---

1 PAPA IVAN PAVAO II, *Stota godina* (Centesimus annus), Enciklika, Socijalni dokumenti Crkve, Sto godina katoličkog socijalnog nauka, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1991.

2 »... kod mržnje primjećujem da je puls neravnomjeran, slabiji, a često i brži, da se u grudima osjeća hladnoća, pomiješana s nekakvom oporom i oštrom toplotom, da stomak prestaje da radi i da je sklon povraćanju i izbacivanju unesene hrane, ili u najboljem slučaju – da je pokvari i preobrati u štetne sokove« (Rene DESCARTES, *Srasti duše*, Beograd, Grafos, str. 61).

2. FENOMEN MRŽNJE I NEPRIJATELJSTVA U KONTEKSTU PAPINE ENCIKLIKE

2.1. Nagomilavanje mržnje i neprijateljstva

U trećem poglavlju koje govori o burnim događajima iz 1989, u br. 27 Sveti Otac tvrdi kako su se mnoge nepravde, individualne i društvene, regionalne i nacionalne, dogodile u godinama komunističke vlasti, ali i prije nje, »nagomilale su se mnoge mržnje i neprijateljstva«. U tekstu se dalje iznosi bojazan da sad, nakon pada diktature, ponovno ne izbije zbiljska opasnost koja bi mogla proizvesti teške sukobe i boli »ako ne bude one moralne i svjesne snage da se svjedoči istine koje su animirale napore prošlog vremena« (br. 27). Papina je želja da mržnja i nasilje ne trijumfiraju u srcima, pogotovo onih koji se bore za pravdu. Njemu je itekako stalo da u svima raste »duh mira i oprostjenja« (br. 27).

2.2. Nepriznavanje transcendentne istine o čovjeku

O mržnji i neprijateljstvu još se govori u br. 44, u kojem se tvrdi da sila vlasti trijumfira onda kad se ne prizna transcendentna istina o čovjeku. Kad vlastiti interes jedne klase ili nacije postane glavna motivacija djelovanja, onda nužno dolazi do suprotstavljanja jednih protiv drugih »te svatko nastoji koristiti do kraja sredstva kojima raspolaže da bi nametnuo vlastiti interes ili vlastito mišljenje bez obzira na prava drugih« (br. 44).

Čovjek se izlaže nasilju strasti kad se »zaljubi« u slobodu koja nije utemeljena na istini. Čin neprijateljstva pa i mržnje događa se i onda kad se uskrati pravo na traženje i spoznaju istine (usp. br. 47).

Nasuprot duhu ovoga svijeta, koji je u napasti da vidi veličinu čovjeka u umijeću sukoba i rata, Crkva se trudi da promiče kvalitetu ljudskih ponašanja koji podržavaju kulturu mira (br. 51).

2.3. Strahote rata

Najstrašnji čin mržnje i neprijateljstva ostvaruje se u ratu. Zbog toga Sveti Otac ponavlja riječi koje je izrekao prilikom nedavnoga dramatičnog rata u Perzijskom zaljevu: »Nikad više rata«. Strahota rata jest u činjenici da on razara život nevinih, uči ubijati, »te razara isto tako živote onih koji ubijaju« (br. 52). Rat iza sebe ostavlja tragove ogorčenja i mržnje, otežavajući pravedno rješenje istih pitanja koja su ga proizvodila (br. 52).

3. PSIHOLOGIJA MRŽNJE

3.1. Mržnja kao emocija koja se odnosi na druge ljude³

Mržnja je emocija koja se formira u osobi kad doživi neko iskustvo koje ranjava njen afektivni svijet. Budući da je mržnja izrazito afektivna reakcija, bit će korisno da se malo osvrnemo na narav emocija.

---

³ Promatrana fenomenološki, emocija mržnje ne mora biti usmjerena samo na druge osobe, nego na bilo koji objekt. Prema M. SZENTMARTONIJU: *Agresivnost i*

Jedna od teorija definira emociju kao »težnju koju netko osjeća prema bilo kojoj stvari koja je procijenjena kao dobra, odnosno odvratnost prema bilo čemu što je procijenjeno kao loše, zlo«. ⁴

Emocije uvijek u sebi uključuju odnos prema objektu, koji mora biti zamišljen i u isto vrijeme doživljen kao onaj koji »dira, dotiče« afektivnost osobe »ovdje i sada«.

Prema fenomenološkoj analizi emocija, prvi čovjekov kontakt s vanjskim i nutarnjim svijetom uvijek je afektivan. Drugim riječima, naša percepcija stvarnosti vanjskoga objektivnog ili nutarnjega subjektivnog svijeta uvjetovana je našom afektivnošću, koja je impregnirala dušu kroz čitavu našu prošlost. Sve ono što osoba percipira i spoznaje prolazi kroz čitav psihički aparat, i to najprije kroz afektivni svijet podsvijesti, da bi konačno došlo u našu svijest. To znači da tajnoviti svijet naše afektivnosti, satkan od skrivenih želja, potreba, radosti, strahova i rana iz čitave naše prošlosti, uvjetuje našu percepciju vanjskog svijeta. ⁵

3.2. Emocija mržnje iskrikljuje stvarnost

Afektivne rane, odnosno duševne patnje iz prošlosti, kod nezrelih osoba opterećenih mržnjom u velikoj mjeri iskrive stvarnost i tako ne dopuštaju osobi da živi u istini. Kako je to moguće? To je moguće zbog toga što u našem prvom kontaktu sa svijetom najprije dolazi do afektivne procjene i prosuđivanja stvarnosti. A ta se afektivna procjena ravna po kriteriju da li mi se neka stvar ili osoba sviđa ili ne sviđa. Jedno takvo afektivno »podsvesno« prosuđivanje izazove emociju i predisponira osobu da reagira na određen način, tj. da se približi objektu koji joj se sviđa ili da se udalji od njega, ili da ga nastoji uništiti, što se događa kad je u pitanju emocija mržnje, kad je neki objekt procijenjen kao antipatičan ili opasan. Kod te prvotne afektivne procjene vrlo veliku ulogu ima *afektivna memorija*, ⁶ koja osobu automatski podsjeća na prijašnje ugodne ili neugodne osjećaje i doživlja kad otkrije neku simboličnu vezu s onim što susretne ili na bilo koji način doživi. Tako potisnute nesvesne želje, potrebe i rane duše imaju moć da oboje stvarnost svojim bojama i tako motiviraju osobu da vidi ono što se određenim potrebama i željama sviđa, odnosno da počne izbjegavati ili čak mrziti ono što je podsjeća na bolne uspomene iz prošlosti. Osoba koja je opterećena jakom mržnjom, bilo da je nje svjesna ili ne, bit će u velikoj opasnosti da iskrivi stvarnost objektivnog svijeta, jer će biti u velikoj napasti da je uvijek gleda kroz prizmu svojih naočala, odnosno svoga afektivnog svijeta.

---

njezini odrazi u odgoju, u: *Obnovljeni život*, 6 (1991), str. 628: »Mržnja je osjećaj, čuvstveni stav, koji ne mora zahvatiti čitavu osobu: mrziti se može i život ili neka stvar, a ne samo čovjek...«

4 M. B. ARNOLD, *Emotion and Personality*, 2. sv., New York, Columbia University Press, 1960, str. 176.

5 Navedena tvrdnja može se potvrditi i filozofskim načelom koje glasi: »Quidquid recipitur ad modum recipientis recipitur.«

6 *Afektivna memorija* je, prema M. B. Arnold, »živa uspomena povijesti osjećajnog (emocionalnog) života svake osobe. Budući da nam je uvijek na raspolaganju, ona ima važnu ulogu u prosudbi i interpretaciji svega oko nas, može se zvati matrica svakog iskustva i djelovanja ('matrix of all experience and action')« (M. B. ARNOLD, *Feelings and Emotions*, New York – London, 1970, str. 187).

Prema fenomenološkoj analizi psihičkih reakcija, emocije se javljaju odmah nakon afektivne procjene stvarnosti.⁷ Kad je u pitanju emocija mržnje, to znači da se ona javlja onda kad se osoba nađe u stvarnoj ili simboličnoj vezi s omraženom osobom ili omraženim predmetom koji je podsjeća na traumatske bolne uspomene. Srž emocije mržnje jest želja da se objekt mržnje uništi. Djeca i infantilne, odnosno afektivno nezrele osobe, makar su odrasle, reagiraju po diktatu emocija, a to znači ravnaju se po načelu užitka, odnosno proglašuju istinom samo ono što se njima sviđa. Afektivno zrele osobe, nakon prvotne afektivne procjene čine i drugi korak kojim potvrđuju dostojanstvo ljudske osobe, tj. ne reagiraju odmah kako im emocije nalažu, nego u igru uvode odmah i racionalnu procjenu, odnosno intelektualno prosuđivanje koje se ravnava po kriteriju da li mi nešto koristi ili ne, odnosno da li to odgovara istini ili ne.

3.3. *Moralno vredovanje emocija*

Promatrana sa psihološkoga gledišta, osoba koja ne može kontrolirati svoje emocije mržnje, osoba koja se odmah osvećuje, jest vrlo nezrela, infantilna osoba.

Gledajući s moralnog stajališta, nekontrolirano izražavanje emocije mržnje postaje grešno, odnosno odgovorno u onoj mjeri u kojoj to osoba čini svjesno i slobodno. Moguće je naime da netko učini veliko zlo, a da ipak ne bude subjektivno toliko odgovoran ukoliko je najdublja motivacija bila nesvjesna, a to znači neslobodna. Upravo zbog misterija podsvjesne motivacije ne smijemo nikoga osuđivati, odnosno ne smijemo osuđivati osobu, ali smijemo i moramo osuđiti objektivno zlo te osobe.

Želio bih ovdje naglasiti kako samo osjećanje emocija ne povlači za sobom nikakvu moralnu konotaciju. Drugim riječima, nije grijeh osjećati u sebi srdžbu, agresivnost, pa i mržnju dokle god te emocije ostanu na razini osjećaja i pod našom svjesnom kontrolom. Budući da se primarne emocije javljaju automatski, bez naše volje (bitno podsvjesni proces), zato ni ne možemo biti odgovorni za njih. Sam apostol Pavao u Poslanici Efežanima (4,26) kaže: »Srdite se, ali ne grijешite.« Isto tako nismo ništa bolji ni kreposniji ako samo osjećamo u sebi simpatiju, sažaljevanje ili emociju ljubavi, a u praksi ne činimo ništa da ih ostvarimo, da ih pretvorimo u djelo. Nismo dakle odgovorni za ono što osjećamo, odnosno za emocije koje mi sami ne izazivamo, nego nam se one nameću same od sebe, ali smo odgovorni za ono što činimo s tim emocijama. Drugim riječima, da spasimo dostojanstvo ljudske osobe moramo poštivati osnovnu strukturu zrelog ponašanja osobe.⁸ A ta struktura zahtijeva da osoba u svoj afektivni svijet unese i racionalni element svoje naravi. Drugim riječima, da integrira svoje emocije sa svojim razumom, da mudro ujedini svoje

---

7 Jedan od najpriznatijih modernih autora na području ljudske emotivnosti, u svojoj knjizi *Emocije*, zaključuje kako su emocije bitno podsvjesni ili nesvjesni proces. »Mi smo obično svjesni da proživljavamo neku emociju, ali ne znamo uvijek zašto, niti znamo točno što ju je izazvalo« (Nico H. FRIJDA, *Emozioni*, Bologna, Il Mulino, 1990, str. 621).

8 Ista misao izražena je u Papinoj enciklici »Centesimus annus«. U br. 38 nailazimo na sljedeći tekst: »Bog je dao čovjeku i njega samoga, te čovjek, stoga, mora poštivati naravnu i moralnu strukturu kojom je obdaren.«

srce i svoju pamet. Tako da se dadne voditi svjetlom svoga razuma, koji traži istinu, koji je otvoren Apsolutnome, a snagom srca, tj. svojim afektivnim svijetom (osjećajima), prihvaća i živi spoznatu istinu.

3.4. Najvažniji posao vrši se u srcu čovjeka

Držim da enciklika »Centesimus annus« smjera upravo na jednu takvu integraciju afektivnog i racionalnog elementa u čovjeku, kad u br. 51 tvrdi da se »prvi i najvažniji posao vrši u srcu čovjeka, te način kako se čovjek zalaže da ostvari vlastitu budućnost ovisi o poimanju što ga ima o sebi i o svojoj sudbini«.

Mržnja koju osjećamo u sebi ne može se nadvladati ni na jedan drugi način osim da je pobijedimo u vlastitom srcu, tamo gdje se ona i rađa i odakle želi zagaditi čitav svijet. Kako je to moguće ostvariti? Budući da je riječ o jakoj iracionalnoj emociji, nju je moguće nadvladati samo uz velik trud i milost Božju. To je moguće ostvariti osobi koja je otkrila svoj pravi identitet.

U šestom poglavlju enciklike, pod naslovom »Čovjek i put Crkve«, Sveti Otac doziva nam u svijest istinu koju mi vjernici već znamo i prihvaćamo, a to je da »jedino vjera potpuno otkriva čovjekov istinski identitet« (br. 54). U svjetlu vjere doznajemo kako je čovjekov istinski identitet u projektu koji Bog sam ima o čovjeku. Prema tome, čovjekov pravi identitet, nije u onom što on već jest, nego u onom što bi on trebao biti. Naime, iz onoga što nam je objavljeno po Božjoj riječi i što smo sami otkrili svojim umovanjem i fenomenološkom analizom svojih duševnih stanja, otkrivamo kako je u identitetu čovjeka kao osobe sadržano nešto statično, stalno i nepromjenljivo, ali u isto vrijeme i nešto što se svakodnevno stvara. Svakom svojom odlukom i svojim činom čovjek sebe stvara. Čovjekov pravi identitet nalazi se u projektu koji Bog ima o čovjeku i prema kojem ga izgrađuje dok ga ne dovede do mjere punine Kristove. Drugim riječima, čovjek će biti istinski čovjek tek onda kad bude živio kod Krista, kad se suobličio Kristu raspetom i uskrsnom. Zar to nije jedino djelo koje Bog želi izvesti sa svima nama? Drugi vatikanski sabor naglašava tu istu istinu kad tvrdi da je Krist čovjeku otkrio čovjeka. Gledajući Krista, čovjeku postaje jasno kakav bi on sam trebao biti.⁹ A prema teologiji Karla Rahnera prava je antropologija moguća i shvatljiva jedino u kristologiji.

Vratimo se sada gore postavljenom pitanju: Kako je moguće nadvladati mržnju u vlastitom srcu? Samo tako da se oprosti kao što je sam Krist oprostio svojim progoniteljima. U tom slučaju mržnja biva uništena, spaljena, iskorištena. Svako drugo rješenje, tj. potiskivanje ili nekontrolirano izražavanje mržnje, jest krivo rješenje.

Kad se mržnja potisne u podsvijest onda se vrlo lako transformira u osjećaj krivnje, koji izaziva tjeskobu koju nije lako podnositi. Potisnuta mržnja, koja je prvotno bila okrenuta prema drugoj osobi, može se katkad preokrenuti protiv same osobe u kojoj se najprije formirala. U tom slučaju vrlo lako može se

---

⁹ S tim u svezi *Gaudium et spes* u br. 22 tvrdi kako je Isus savršen čovjek: »Radio je ljudskim rukama, ljudskom voljom, ljubio ljudskim srcem...« Prema tome, Krist kao savršen čovjek ostaje jedini savršeni model za čovjeka. Drugim riječima, čovjek postaje čovjek u onoj mjeri u kojoj se suobličuje Kristu.

aktivirati latentna depresija kod osoba koje imaju genetsku predispoziciju za nju, odnosno dolazi do svojevrstne paralize afektivnog svijeta i života osobe.¹⁰

S druge strane, nekontrolirano izražavanje emocije mržnje, koje u svom najgorem obliku dovodi do ubojstva, odnosno do likvidiranja objekta mržnje, razara osobu iznutra. S pravom se može ustvrditi da takvo izražavanje mržnje »raščovječuje« čovjeka jer na taj način umanjuje ili čak ubija njegovu sposobnost i prvotnu njegovu dužnost da ljubi. Mržnja koja završava u ubijanju jest najveća suprotnost ljubavi koja gradi i koja je otvorena životu.¹¹

4. PSIHOLOGIJA NEPRIJATELJSTVA

4.1. Neprijateljstvo kao osobni formirani stav

Za razliku od mržnje, koja spada u emocije, neprijateljstvo je osobni stav koji osoba više-manje svjesno formira. U stavu neprijateljstva, emocija mržnje najčešće se izražava u svom elementarnom obliku. Drugim riječima, kad osoba razvije stav neprijateljstva, mržnja kroz njega lakše ostvaruje svoj prvotni cilj, naime likvidiranje svoga stvarnog ili zamišljenog neprijatelja. Prema enciklici »Centesimus annus«, borba za vlastite interese neizbježno suprotstavlja jedne protiv drugih i dovodi do većeg ili manjeg neprijateljstva. »Ako se ne prizna transcendentna istina, tada trijumfira sila vlasti, te svatko nastoji koristiti do kraja sredstva kojima raspolaže da bi nametnuo vlastiti interes ili vlastito mi-

---

10 Prema poznatom srpskom psihologu i psihijatru doktoru Vladeti Jerotiću, mržnja i nasilje nekog čovjeka ili čitave grupe prema drugim ljudima, prirodi ili vrijednim stvarima »često je jedini način samoodržanja pred nezadrživom navalom ničim obuzdane agresije, koja bi se, u suprotnom, svom silinom upravila prema unutra i dovela do samouništenja... Vrlo vjerojatno su i neke čovjekove fizičke bolesti izraz samorušilaštva koje je dostiglo određen stupanj« (Vladeta JEROTIĆ, *Čovek i njegov identitet*, Gornji Milanovac, Dečje novine – Medicinska knjiga, 1989, str. 29.)

11 Dubljom analizom psihodinamike ljubavi i mržnje neki autori otkrivaju da su ljubav i mržnja dva antipoda jedne te iste libidinozne energije s kojom čovjek dolazi na svijet, a čiji se paralelni tokovi razvijaju u osobi od njenog najranijeg djetinjstva. »Plastičnost« čovjekova afektivnog svijeta vrlo dobro je analizirao Clive Staples Lewis, koji u svojoj knjizi *Četiri ljubavi* tvrdi kako naši čisto ljudski afekti mogu postati objekt prave pobožnosti koja se duguje samo Bogu. A kad se to dogodi, tj. kad nekim svojim osjećajima pridamo božanske atribute, oni se tada pretvaraju u bogove da bi konačno završili kao demoni. Na koncu spomenuti afekti (bogovi-demoni) uništavaju nas, a s nama i sami sebe. To se događa zato što naravni afekti kojima smo dopustili da postanu bogovi, tj. kojima smo se prepustili bez ikakve racionalne kontrole, ne uspijevaju za dugo zadržati svoju prvotnu narav. Pa iako ih mi i dalje nazivamo afektima, oni su se već promijenili u različite oblike mržnje. Usp. C. S. LEWIS, *I quattro amori*: affetto, amicizia, eros, carita, Milano, Jaca Book, 1990, str. 17.

I Sveto pismo (2 Sam 13) donosi nam konkretan primjer iz kojeg se vidi kako se ljubav vrlo brzo može okrenuti u mržnju. Nakon što je Davidov sin Amnon prisilio svoju sestru Tamaru da legne s njime, »na to je odmah zamrzi silnom mržnjom, te je mržnja kojom ju je zamrzio bila veća od ljubavi kojom ju je prije ljubio« (2 Sam 13,15).

Usp. također 2 Mak 6,29: »Oni koji su ga vodili, promijeniše dotadašnju naklonost u mržnju.«

šljenje bez obzira na prava drugih« (br. 44). Drugim riječima, ako se Bog isključi s čovjekova horizonta, onda će se u samom čovjeku vrlo lako pokrenuti destruktivne sile koje stvaraju neprijateljstvo i razdor među ljudima.

Osoba koja žrtvuje istinu, onu o Bogu kao i onu o čovjeku, postaje najprije neprijatelj istine, a zatim i neprijatelj svima koji traže istinu. Papina enciklika »Centesimus annus« vrlo često spominje riječ *istina*. Nije teško uočiti i zaključiti kako se čitav spomenuti dokument temelji na uvjerenju da su sve nepravde u svijetu, sve osobne i društvene tragedije rezultat ili posljedica njeznanja ili žrtvovanja istine o Bogu i o čovjeku. U tom smislu čini se da je najkarakterističniji tekst u br. 46 koji kaže da »u svijetu bez istine sloboda gubi svoju vrijednost, te se čovjek izlaže nasilju strasti i otvorenim ili skrivenim uvjetovanostima«.

4.2. Rat kao najteži izražaj neprijateljstva

Najopasniji i najteži izražaj neprijateljstva ostvaruje se u oružanom sukobu, odnosno ratu. Strahota rata jest u činjenici da on razara živote nevinih, uči ubijati te razara isto tako živote onih koji ubijaju. Prema enciklici »Centesimus annus«, rat iza sebe ostavlja tragove ogorčenja i mržnje otežavajući pravedno rješenje istih pitanja koja su ga proizvela (usp. br. 52).

Iako enciklika ne ulazi u dublju analizu rata, jer joj to i nije bio glavni cilj, ipak daje do znanja »da u korijenu rata postoje općenito stvarni i teški uzroci: pretrpljene nepravde, frustracije opravdanih težnji, bijeda i izrabljivanje očajnih ljudskih mnoštava koja ne vide stvarnu mogućnost za poboljšanje vlastitih prilika putovima mira« (br. 52).¹²

Rješenje koje Crkva nudi da bi se nadvladala neprijateljstva i ratovi sastoji se u poticaju da se poduzme »veliki napor za međusobno razumijevanje i senzibilizaciju savjesti« (br. 52). Osim promicanja kulture mira, Sveti Otac poziva međunarodnu javnost da se još više zauzme za stvarni razvitak i promicanje ekonomskog blagostanja, koje bi trebalo biti u službi mira i stvaranja prijateljstva među pojedincima i narodima. Razvitak je, prema enciklici, »drugo ime mira« (br. 52).

Jedan od načina da se ostvare što bolji uvjeti za istinski napredak i razvitak naroda jest prijedlog Svetog Oca »da se nadu načini olakšanja, odgađanja ili brisanja duga u skladu s temeljnim pravom naroda na nužan život i razvitak« (br. 35).

Osim upravo navedenih prijedloga (napor za međusobno razumijevanje i senzibilizaciju savjesti, zauzimanje za stvarni razvitak i ekonomsko blagostanje), enciklika »Centesimus annus« naglašava potrebu da se poduzmu konkretni koraci »... da se stvore ili učvrste međunarodne strukture koje bi bile kadre intervenirati prikladnom prosudbom u sukobima što se rađaju između nacija, tako da svaka od njih može ostvariti svoja prava te postići pravedan dogovor i miran sklad s pravima drugih« (br. 27).

Ako smijem iznijeti svoje osobno mišljenje, moram priznati da mi se veoma sviđela ova misao Svetog Oca o potrebi stvaranja, odnosno učvršćiva-

12 Ove Papine riječi savršeno karakteriziraju našu trenutnu situaciju u Hrvatskoj. Naime glavni razlozi zbog kojih naš hrvatski narod vodi svoj obrambeni rat jesu pretrpljene nepravde i frustracije zakonitih težnji za ostvarenjem legitimnog prava na samoodređenje.

nja međunarodnih struktura koje bi pomagale da se ostvare legitimna prava svih naroda. Međutim, držim da bi enciklika »Centesimus annus« na ovome mjestu mogla ići još i dalje u afirmiranju prava i dužnosti međunarodnih struktura koje štite legitimna prava svih nacija. Evo o čemu je riječ: spomenuta enciklika kaže da bi trebalo stvoriti ili učvrstiti *međunarodne strukture* koje bi bile kadre *intervenirati prikladnom prosudbom* u sukobima što se rađaju između nacija. Držim, a mislim da to upravo potvrđuje i ovaj rat koji je nametnut hrvatskom narodu, kako nije dovoljno da spomenute međunarodne strukture (čitaj: Europska zajednica, Ujedinjeni narodi, KESS, Europski parlament...) *interveniraju samo prikladnom prosudbom*, nego bi trebalo da te međunarodne strukture budu spremne *intervenirati i vojno*, jer intervencija samo prikladnom prosudbom nije dovoljna da se zaustavi agresor koji ima jaču silu. Uvjeran sam da načelo *nemiješanja u unutrašnje stvari jedne države ne bi smjelo spriječiti međunarodne strukture da i vojno interveniraju kad bude trebalo zaštititi legalna i legitimna prava naroda*. Riječ je dakle o poštivanju hijerarhije vrijednosti načela, koja su sva valjana, ali ne sva jednako vrijedna.

4.3. Pravo na obrambeni rat

Držim da u Svetom pismu i u tradiciji Crkve postoje dovoljni razlozi da se opravda upotreba sile kad je u pitanju zaštita legitimnih prava na život bilo pojedinca bilo naroda.

Što se tiče Svetog pisma, SZ opravdava upotrebu sile da se iskorijeni zlo. NZ propovijeda pacifizam, ali ne pošto-poto. Kad bi gospodar kuće znao kada dolazi lopov, on bi bdio i ne bi dopustio da mu razbojnik porobi kuću (usp. Lk 12,39). Činjenica da je Isus bičem rastjerao trgovce iz Hrama (Mk 11,15) navodi nas na pomisao da zaključimo kako postoji jedna vrsta ljudi koji se mogu jedino silom urazumiti.

A što se tiče kršćanske tradicije i učiteljstva Crkve,¹³ na Drugom vatikanском saboru potvrđeno je pravo svakog naroda da se brani kad je ugrožen, dopušta mu se pravo na obrambeni rat. »Gaudium et spes« u br. 80 izričito kaže: »I dokle god bude postojala pogibelj rata i dokle god ne bude međunarodne nadležne vlasti koja će raspolagati prikladnim snagama, dotle se neće moći zanijekati vladama, pošto budu iscrpljene sve mogućnosti mirnih pregovora, pravo na zakonitu obranu.«

Međutim, Sveti je Otac svjestan činjenice kako samo ljudske sile nisu dovoljne da se nadvladaju neprijateljstva među narodima. Da bi se aktualizirala pravda u svijetu, »potreban je *dar milosti*, koji dolazi od Boga. Po njoj, u suradnji s ljudskom slobodom, dobiva se ona otajstvena prisutnost Boga u povijesti, što je Providnost« (br. 59).

---

13 Veoma pregledan i argumentiran povijesni razvoj i značenje »bellum-iustum« teorije u kršćanskoj filozofskoj i teološkoj misli kao i u učiteljstvu Crkve može se naći u članku dr. Ivana Kopreka: *Pacifizam i teorija pravednog rata*, u: *Obnovljeni život*, 5 (1991), str. 459–472. U svom zaključku autor naglašava kako je rat kao sredstvo mira i danas dopustiv: »Za mir ima opravdanje i pravedni (obrambeni) rat«, zaključna je rečenica u spomenutom članku.

5. ZAKLJUČAK

Fenomenu mržnje i neprijateljstva, koji se spominje u enciklici »Centesimus annus«, nastojali smo pristupiti interdisciplinarno, prije svega sa psihološkoga i teološkoga gledišta. Mržnja kao i svaka druga primarna emocija aktivira se automatski, a to znači neovisno o našoj slobodnoj, svjesnoj i racionalnoj volji i kao takva ne podliježe moralnom vrednovanju. Drugim riječima, nismo odgovorni za ono što samo osjećamo, za ono što nam se događa bez naše volje i slobode. Ali smo odgovorni za ono što činimo sa svojim emocijama.

Enciklika »Centesimus annus« u br. 27 naglašava kako su se mnoge mržnje i neprijateljstva nagomilali zbog pretrpljenih nepravdi u godinama komunističke vlasti, ali i prije nje. Opasnost koja sada prijete jest mogućnost da potisnuta mržnja i neprijateljstva izbiju na van i tako proizvedu teške sukobe i boli. Ako se to dogodi, odnosno kad naše djelovanje bude motivirano mržnjom, onda nastaju teški sukobi i boli, a prema tome i teška odgovornost zbog nekontroliranja destruktivnih sila nagomilanih u čovjekovu srcu koje mogu učiniti puno zla. Zbog toga je, prema enciklici »Centesimus annus«, potrebno pokrenuti sve svjesne snage da dođe do moralne obnove naroda kako bi se nadvladala nagomilana mržnja i neprijateljstva.

Da mogemo ostvariti spomenutu želju Papine enciklike, treba imati na pameti kako je u nagomilanoj mržnji i neprijateljstvu sadržano puno srdžbe i agresivnosti. U tim emocijama, posebno u agresivnosti, sadržano je puno afektivne energije koja je po sebi neutralna i koja može pomoći čovjeku da se probudi iz svoga sna i svoje sigurnosti pa da ozbiljnim zalaganjem počne mijenjati nepravedne strukture društva, strukture grijeha, da počne mijenjati samog sebe. Potrebno je znati vladati snažnim emocijama srdžbe i agresivnosti i njihovu snagu sublimirati i usmjeriti prema ostvarivanju vrijednosti. Ako se u spomenute emocije srdžbe i agresivnosti ne unese racionalni element ljudske naravi, nego se te emocije od straha potisnu u podsvijest, one će tamo ostati dinamički vrlo jake, a poslije će se kompenzirati, vrlo često na destruktivne načine. Potisnuta agresivnost vrlo se lako transformira u osjećaj krivnje ili u pasivnost koja ubija volju za radom i stvaralaštvom. Zato je i te emocije potrebno kontrolirano izražavati. Prihvatljiv je način izraziti ih verbalno, odnosno pred osobom u koju imamo povjerenja izreći glasno ono što nas boli u duši. A »to« što nas boli najčešće je potisnuta agresivnost, srdžba ili mržnja koju nismo mogli, odnosno nismo smjeli otvoreno izraziti.¹⁴

14 Kad se emocije srdžbe i agresivnosti potisnu duboko u podsvijest, one i dalje ostaju dinamički vrlo jake i aktivne, te često traže svoj izražaj na razne načine, koji vrlo lako izmiču svjesnoj kontroli osobe. Zbog naravi ljudske spolnosti, koju karakteriziraju dvije bitne oznake, naime plastičnost i svudašnjost, spomenute potisnute emocije nalaze svoj izražaj upravo kroz spolnost. To se događa zbog toga što simbolizam sadržan u spolnosti može izraziti emocije i odnose koji nisu nužno spolne naravi. Budući da je u odnosu sa svim ostalim potrebama, spolnost se može vrlo lako udružiti s njima, a da osoba toga nije ni svjesna. Svudašnjost spolnosti hoće reći kako se jedan problem u bilo kojem području osobe može vrlo lako izraziti kroz spolnost, koja u ovoj perspektivi izgleda kao velika rijeka koja prolazi kroz čitavu osobu i tako može primiti u se ostale male rijeke ili potoke koji se ulijevaju u najbližu veliku rijeku. Male rijeke i potoci simboliziraju ovdje ostale konflikte i neriješene probleme kojih osoba često nije ni svjesna.

Osobe visokog stupnja afektivne zrelosti svoju srdžbu i agresivnost, prisutne u emociji mržnje, uspjevaju sublimirati tako da učine nešto veliko, naime da raskinu lance raznih robovanja, da promijene nepravedne strukture društva ili pak da uz milost Božju razvijaju u sebi krepost nade, koja je, prema sv. Tomi Akvinskom, prva među strastima u kojim ima srdžbe («*Spes prima est inter passiones irascibiles*«).

Mržnja je osveta kukavice koji ne zna i ne može oprostiti.¹⁵ Opraštanje je čin hrabrosti i snage. Ono je djelo milosti koja djeluje u čistom i poniznom srcu. Milost je ta božanska snaga koja čudesa stvara, pa i mržnju u ljubav pretvara.

Naprimjer, ako se netko boji otvoreno izraziti svoje emocije, posebno ako nema hrabrosti izraziti svoju agresivnost na prihvatljiv i kontroliran način, nego je potisne u podsvijest, ona će, kad se nagomila, postati dinamički vrlo aktivna i tražit će sebi kanal da se izrazi i tako smanji nutarnju napetost. Vrlo često baš preko spolnosti (masturbacija ili razne vrste perverzija na tom području) osoba traži i nalazi način i priliku da izrazi svoju potisnutu srdžbu i neprihvaćenu agresivnost. (Psihogeneza i psihodinamika raznih nastranosti na području spolnog života čovjeka može se naći u knjizi: CAMERON-RYCHLAK, *Personality Development and Psychopathology, A Dynamic Approach*, Boston, 1985, str. 487-517.)

- 15 Prema Erichu Fromu, rušilaštvo i nasilje proizašli su iz nepodnošljivog osjećanja nemoći, od osjećaja manje vrijednosti: »Ja mogu izbjeći osjećanje vlastite nemoći prema svijetu izvan sebe tako što ću svijet uništiti.« Citirano prema: V. JEROTIĆ, *Čovek i njegov identitet*, Gornji Milanovac, 1989, str. 29.